

Witwicki, Michał

Ewidencja miast zabytkowych

Ochrona Zabytków 19/4 (75), 33-38

1966

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ WITWICKI

EWIDENCJA MIAST ZABYTKOWYCH

W sprawozdaniu niniejszym przez „Ewidencję miast zabytkowych” rozumiano opracowanie wstępnych danych, dotyczących wszystkich miast historycznych w Polsce, tj. takich miejscowości, które kiedykolwiek posiadały prawa miejskie (bez względu na to czy ten akt prawny pociągnął za sobą istotne skutki gospodarcze i przestrzenne). Ewidencja ogólnopolska została wykonana przez Ośrodek Dokumentacji Zabytków w latach 1962—63, w oparciu o dotychczasowe doświadczenia terenowe.

Próby zgromadzenia danych dotyczących miast zabytkowych w Polsce sięgają okresu międzywojennego, znajdując wyraz w opublikowanym z inicjatywy Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej wydawnictwie obejmującym porównawczy wybór planów miast polskich¹. Kontynuację ówczesnych poczynań stanowiły okupacyjne studia K. Wejcherta, których plonem była wydana wkrótce po wojnie praca, uwzględniająca potrzeby odbudowy i przebudowy pomniejszych miast i miasteczek². Związane z potrzebami odbudowy i przekształceń, wynikających z rozwoju uprzemysłowienia wielu miast zabytkowych, nasilenie sporządzania planów ogólnych

i szczegółowych zagospodarowania przestrzennego stało się w okresie powojennym przyczyną podjęcia na szerszą skalę akcji przygotowywania studiów historyczno-urbanistycznych. Ze względów organizacyjnych przeprowadzenie wymienionej akcji powierzono Przedsiębiorstwu Konserwacji Zabytków, które realizowało ją w drodze zlecenia poszczególnych opracowań wg jednolitej instrukcji kompetentnym specjalistom lub ich zespołom³. Opracowania dotyczące miast zabytkowych powstawały również w rozmaitych instytucjach naukowych, jak Zakład Historii i Teorii Architektury i Urbanistyki PAN oraz Instytut Sztuki PAN (dla potrzeb katalogu topograficznego), a także w katedrach i zakładach wyższych uczelni (m.in. inwentaryzacje urbanistyczne historycznych ośrodków wykonywane w ramach praktyk studenckich).

Zaledwie nieznaczna część opracowanych studiów została ogłoszona w specjalnym zeszycie „Prac Instytutu Urbanistyki i Architektury”⁴ bądź opublikowana na łamach czasopism fachowych, głównie „Ochrony Zabytków”⁵, „Kwartalnika Architektury i Urbanistyki”, „Prac Instytutu Urbanistyki i Architektury”

¹ A. Kuncewicz, *Plany przeglądowe miast polskich*. Wyd. Zakład Architektury Polskiej PW Warszawa 1929.

² K. Wejchert, *Miasteczka polskie jako zagadnienie urbanistyczne*. Wyd. Ministerstwa Odbudowy Nr 8, Warszawa 1947.

³ A. Krzyszkowski, *Znaczenie studiów historycznych dla planów zagospodarowania przestrzennego miast*, „Ochrona Zabytków”, VII (1954), nr 2 (25), s. 69—76; Z. Świechowski, *Prace przy studiach historyczno-urbanistycznych do planów zagospodarowania przestrzennego*, tamże, s. 136—139. M. Witwicki, *Metody oceny wartości historycznych ośrodków miejskich*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, V (1960), z. 1—2.

⁴ Instytut Urbanistyki i Architektury — Pracownia Konserwacji Zabytków, *Studia z historii budowy miast polskich*, „Prace Instytutu Urbanistyki i Architektury”, VI (1957), z. 2

(17). Zawiera: Z. Świechowski, *Problematyka studiów historyczno-urbanistycznych do planów zagospodarowania przestrzennego* oraz studia dot. nast. miast: Bielsk Podlaski, Brzeg, Bydgoszcz, Iława, Kazimierza Wielka, Kępno, Koronowo, Legnica, Mińsk Mazowiecki-Sandomierz, Nysa, Raciborz, Strzegom, Sztum i Świdnica.

⁵ Z obejmujących szerszy zakres problemów: M. Benko, *Dawne ośrodki miejskie południowego Mazowsza prawobrzeżnego*, IX (1956), nr 4 (35), s. 205—234; K. Dziewoński, *Miasta Pomorza i zagadnienie zabytków urbanistycznych na Pomorzu*, VII (1954), nr 4 (27), s. 221—235; W. Podlewski, *Zagadnienia odbudowy miast zabytkowych Pomorza Zachodniego*, I (1948), nr 3—4, s. 110—114; M. Witwicki, *Bytom Odrzański. Szkic urbanistyczno-historyczny*, XI (1958), nr 1—2 (40—41), s. 1—18; M. Benko, *Cegłów — renesansowe miasteczko mazowieckie i jego zagadnienia konserwatorskie*, VIII (1955), nr 2

oraz „Zeszytów Naukowych“ wyższych uczelni politechnicznych. Ponadto ukazały się, inspirowane głównie przez Instytut Urbanistyki i Architektury, publikacje monograficzne, ograniczone wszakże do niewielkiej liczby miast największych bądź o najwyższej wartości zabytkowej, a zatem najlepiej znanych⁶, jak również opracowania, powstałe z inicjatywy terenowych instytucji lokalnych i miłośników przeszłości, przeważnie w związku z częstymi w ostatnich latach obchodami rocznicowymi. Wydana ostatnio, monumentalna publikacja typu słownikowego, poświęcona miastom polskim⁷, posiadając ze względu na niejednorodność ujęcia poszczególnych opracowań ograniczoną przydatność dla potrzeb konserwatorskich, nie jest w stanie zastąpić studiów specjalistycznych.

Tok prac wynikający z charakteru opracowań, przy znacznych kosztach i pracowitości studiów typu monograficznego, nie zapowiadał rychłego opanowania terenu całego kraju i ukończenia tak pojętej akcji, wystarczy bowiem przypomnieć, iż roczny przyrost studiów wykonywanych na zlecenie PKZ, wynoszący ok. 20—30 rocznie dla całej Polski, był niewspółmierny do szybko zwiększających się potrzeb, wymagających nierzadko podejmowania doraźnych decyzji konserwatorskich.

W warunkach wzmagających się potrzeb bieżących konserwatorzy zabytków w poszczególnych województwach od kilku lat starali się zatem o skompletowanie materiałów, dających ogólny pogląd porównawczy na zabytkową wartość zespołów urbanistycznych. Akcje te przybierały różne formy. W niektórych województwach, np. w lubelskim i warszawskim gromadzono zbiory materiałów do badań naukowych dotyczących miast historycznych, zwłaszcza przerisy lub reprodukcje planów historycznych i współczesnych. W kilku województwach (bydgoskie, koszalińskie, poznańskie, wrocławskie) dążono do szybkiego wykonania studiów historyczno-urbanistycznych dla wszystkich historycznych ośrodków miejskich. W tych województwach obok studiów zleczanych Przedsiębiorstwu Konserwacji Zabytków przez władze architektoniczne lub Ośrodek Do-

kumentacji Zabytków, konserwatorzy zlecali liczne indywidualne opracowania skrócone, o niepełnym programie. Opracowania te często tworzyły nowy typ studium, dostosowanego do specyfiki zadań lub terenu, jak np. wrocławskie „rozpoznanie konserwatorskie miast“ lub studia koszalińskie, przystosowane do miast o przeważającej zabudowie szachulcowej (częściowo wykorzystujące wcześniejsze doświadczenia badawcze z terenu wrocławskiego). Przewodząc tę działalność systematycznie od lat, konserwatorzy zgromadzili materiał, który niewątpliwie stanowi nieocenioną pomoc w opracowaniu problematyki ochrony zabytkowych zespołów miejskich.

Podjęto również próby stworzenia pełnego zbioru skróconych danych „ewidencyjno-rozpoznawczych“ do wszystkich miast historycznych. Jeszcze w 1957 r. w krakowskim wojewódzkim urzędzie konserwatorskim powstała kartoteka zawierająca kilkunastotomowe wzmianki historyczne z dziejów miast oraz ewidencję wszystkich planów historycznych i współczesnych. W 1960 r. konserwator rzeszowski założył kartotekę miast historycznych województwa, składającą się z wypisów ze Słownika Geograficznego i planów katastralnych do 87 miejscowości. W tymże roku również we wrocławskim urzędzie konserwatorskim zespół pod kier. M. Przyłęckiego rozpoczął opracowanie szczegółowej kartoteki miast zabytkowych dla województwa wrocławskiego.

Schemat karty wrocławskiej, pomyślanej najbardziej wszechstronnie i precyzyjnie, posłużył za wyjściowy model dla pracy zespołu, który w 1961 r. przystąpił na zlecenie Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków do opracowania zasad ogólnokrajowej ewidencji miast zabytkowych. Zespół w składzie J. Łosowski, M. Przyłęcki i M. Witwicki opracował zasady wykonania pracy oraz nowy schemat kartoteki, przedstawione do dyskusji na naradzie w Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków. Projekt zespołu merytorycznie oceniony bardzo pozytywnie, uznano jednak za zbyt szczegółowy i kosztowny w realizacji. Oparta na nim instrukcja ewidencyjna ODZ, uwzględniając wnioski w dyskusji, przewidywała znaczne

(29), s. 89—101; W. Sierzputowski, *Układ przestrzenny Elbląga w świetle historii*, tamże, s. 109—115; T. Baum, S. Herbst, C. Thullie, S. Trawkowski, *Zabytkowe śródmieście Gliwic w układzie przestrzennym górnośląskiego okręgu przemysłowego*, VII (1954), nr 2 (25), s. 94—112; K. Dzięwoński, *Zagadnienie dzielnic zabytkowych Krakowa*, VIII (1955), nr 3 (30), s. 141—150; C. Gawdzik, *Rozwój urbanistyczny starego Lublina*, VII (1954), nr 3 (26), s. 143—160; J. Cydzik, *Przebudowa zabytkowego ośrodka staromiejskiego na przykładzie miasta Paczkowa*, XIV (1961), nr 1—2 (52—53), s. 75—92; W. Kalinowski, H. Rutkowski, *Piotrków Trybunalski*, VII (1954), nr 2 (25), s. 77—93; S. Zieleśkiewicz, *Rakonievice — miasto rzemieślników*, tamże, s. 113—125; O. Puciata, *Zakroczym. Studium rozwoju urbanistyki i architektury miasta*, XIII (1960), nr 1—4 (48—51), s. 9—28.

⁶ J. Braun, *Częstochowa*, Warszawa 1959; J.

Stankiewicz, B. Szermer, *Gdańsk*, Warszawa 1962; Praca zbiorowa, J. Dąbrowski red., *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, Kraków 1957; H. Gawarecki, C. Gawdzik, *Lublin*, Warszawa 1959; T. Ruszczyńska, A. Sławska, *Poznań*, Warszawa 1953; Praca zbiorowa, J. Jędrzejewicz red., *Radom. Szkice z dziejów miasta*, Warszawa 1961; W. Kalinowski, T. Lalik, T. Przytkowski, H. Rutkowski, S. Trawkowski, *Sandomierz*, Warszawa 1956; J. E. Dutkiewicz, *Tarnów*, Warszawa 1954; E. i M. Gąsiorowscy, *Toruń*, Warszawa 1963; E. Szwanowski, *Warszawa. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny*, Warszawa 1952; K. Maleczyński, M. Morelowski, A. Ptaszycka, *Wrocław. Rozwój urbanistyczny*, Warszawa 1956; S. Herbst, *Zamość*, Warszawa 1954 i inne.

⁷ Praca zbiorowa, *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. I, II, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965.

skrótów dostosowane do możliwości finansowych.

Jak opiewała instrukcja, założeniem „ewidencji miast zabytkowych“ było stworzenie „krótkiego zestawu ogólnych danych“, które miały służyć „ogólnej orientacji w dziejach miast i stanie zachowania elementów zabytkowego układu przestrzennego“, a bezpośrednio miały być przydatne „a) dla ustalenia listy miast zabytkowych, tj. takich, w których historyczny układ przestrzenny zachował się w stopniu kwalifikującym historyczny ośrodek w całości ewentualnie w części do ochrony konserwatorskiej w sensie urbanistycznym, b) dla ustalenia długofalowego programu studiów historyczno-urbanistycznych jako podstawowego materiału naukowego dla działalności konserwatorskiej na terenie miast zabytkowych“. Do tych założeń dostosowano „ewidencję“, która dla każdej miejscowości składa się z:

1. części adresowo-informacyjnej zawierającej województwo, powiat, nazwę miejscowości, status administracyjny, nazwę władz terenowych mających siedzibę w miejscowości, nazwy historyczne miejscowości, nr orzeczenia konserwatorskiego, informacje o stanowiskach archeologicznych na terenie lub w bezpośredniej okolicy miejscowości, informacje o wykonanych studiach historyczno-urbanistycznych i planach zagospodarowania przestrzennego.

2. najważniejsze dane historyczne, jak pierwsze wzmianki, lokacja, ważne wydarzenia polityczne (np. zmiana przynależności państwowej) i ekonomiczne (m. in. czynniki twórcze gospodarczo, rola ośrodka w regionie), ważniejsze klęski żywiołowe i wojenne, ważniejsze realizacje budowlane i urbanistyczne (np. regulacja sieci ulicznej), wreszcie dane demograficzne dla różnych okresów historycznych.

3. wykazu obiektów zabytkowych z podaniem ich rodzaju, epoki powstania i ewent. ważniejszej przebudowy, dominującego stylu, adresu obiektu oraz ogólnie stanu zachowania (wyciąg z kartotek konserwatorskich).

4. charakterystyki układu przestrzennego, zawierającej omówienie kompozycji planu, określenie najważniejszych obiektów i zespołów użyteczności publicznej i ich roli w sylwecie układu, skali i typu zabudowy mieszkalnej, zwłaszcza występującej w zespołach zabytkowych lub charakterystycznych, uwagi o sytuacji miasta w terenie i krajobrazie.

5. materiału ilustracyjnego, składającego się z:

- a) fotoreprodukcji planu historycznego,
- b) planu współczesnego w skali 1:5000, z oznaczeniem na nim ważniejszych obiektów i zespołów zabytkowych.

Poszczególne dossier ewidencji stanowi teczka zawierająca wyżej omówiony materiał informacyjny.

Ustalono, że miasta, które już posiadają studia historyczno-urbanistyczne, będą w ewi-

dencji opracowane tylko w zakresie informacji zawartych w wyż. wym. poz. 1, wszystkie inne będą opracowane w pełnym zakresie z tym, że w razie braku planu współczesnego autorzy byli zobowiązani wykonać na miejscu odręczny szkic rozplanowania ośrodka historycznego. Wobec szczupłości kredytów przyjęto początkowo ograniczenia w zakresie badań archiwalnych, serwisu fotograficznego oraz wyjazdów w teren, licząc, że autorzy ewidencji znają już opracowywany region z racji swoich zainteresowań naukowych.

Według wymienionych zasad zlecono opracowanie ewidencji miast zabytkowych w poszczególnych województwach, częściowo wykonawcom indywidualnym, starając się pozyskać do tej pracy wprowadzonych w problematykę regionu historyków urbanistyki, a częściowo zespołowi Pracowni Dokumentacji Historycznej PKZ Warszawa. Całość ewidencji opracowali w latach 1962/63: B. Bieniewska-Lenard i K. Pawłowski woj. bydgoskie i warszawskie; J. Bogdanowski, J. Klimek, P. Krakowski — woj. krakowskie; Cz. Gawdzik, H. Gawarecki, M. Kurzątkowska, A. Kurzątkowski — woj. lubelskie; L. Kozakiewicz, J. Łosowski — woj. białostockie; L. Kozakiewicz, T. Zarębska — woj. rzeszowskie; D. Ptaszyńska, F. Ptaszyński — woj. koszaliński; zespół pod kier. M. Przyłęckiego i J. Pudełko — woj. wrocławskie; B. Stankiewicz — woj. gdańskie; T. Zarębska, R. Zarębski — woj. kieleckie; zespół PDH — PKZ Warszawa, L. Kozakiewicz, A. Kubiak — woj. katowickie, łódzkie, olsztyńskie, opolskie, poznańskie, szczecińskie, zielonogórskie. Całość pracy finansował Ośrodek Dokumentacji Zabytków, z jego ramienia kierowała ewidencją M. Charytańska przy pomocy B. Bielańskiego oraz M. Witwickego jako rzeczoznawcy. Opracowano ogółem materiały dla 1264 miejscowości. W trakcie pracy pominięto, jako bardzo pracochłonne, badania archiwalne, z wyj. woj. gdańskiego i bydgoskiego, a częściowo lubelskiego i rzeszowskiego, gdzie wyniki tych badań znalazły się w opracowaniach o tyle, o ile już istniały w prywatnych notatkach autorów. Z oczywistą korzyścią dla ewidencji opracowań zawiera materiały sprawdzone w terenie, zwłaszcza w tych miejscowościach, do których trzeba było wykonać szkice planu. Dla wszystkich prawie województw znalazły się dodatkowe materiały fotograficzne, bądź w formie większej ilości kartografii historycznej, jak to z reguły stosował zespół PKZ bądź w formie zdjęć stanu obecnego.

W toku pracy sami autorzy ewidencji wprowadzili pewne modyfikacje metodyczne np. tekst analizy układu przestrzennego dla woj. łódzkiego i poznańskiego podano w formie ankiety, na współczesnych planach miast woj. krakowskiego oznaczono kolorami rozwój sieci ulic w poszczególnych okresach, w woj. koszalińskim zastosowano panoramiczne zdjęcie z wież kościelnych itp. Co ważniejsze, również

w merytorycznym ujęciu ewidencji zaznaczyły się różnice, wynikające z uwzględnienia przez autorów specyficznych cech regionu. W woj. wrocławskim wiele miejsca poświęcono analizie zasad rozplanowania zwłaszcza średnio-wiecznych układów, w woj. rzeszowskim bardziej wyeksponowano sytuację w krajobrazie, w woj. krakowskim opracowano dodatkowo kilka założeń nie miejskich, ale interesujących pod względem zabytkowym i plastycznym i z tego tytułu zasługujących na ochronę. Dzięki temu „ewidencja miast zabytkowych” nie jest schematycznym zestawem danych, mechanicznie wciśniętych w jednolite rubryki, ale stanowi zbiór informacji o różnorodnych formach i wartości zabytkowej historycznych ośrodków miejskich.

Ograniczenia finansowe, czasowe i techniczne spowodowały pewne braki w niektórych opracowaniach. Najpoważniejszą lukę stanowią braki w kartografii historycznej, szczególnie dla dawnych miast prywatnych w centralnych i wschodnich województwach oraz brak wielu planów współczesnych, których nie uzyskano głównie ze względów techniczno-formalnych. Można stwierdzić, że w sumie „ewidencja miast zabytkowych” spełniła oczekiwania organizatorów, dostarczając wartościowego materiału dla pracy konserwatorskiej. Dla Ośrodka Dokumentacji Zabytków szczególnie istotne były zestawienia ogólne, z których można było wyciągnąć generalne wnioski, zwłaszcza dotyczące posiadanych studiów historyczno-urbanistycznych.

Województwo	Ogółem opracowano miejscowości	Wyłączono jako nie będące miastami historycznymi	Miasta historyczne	Posiada studia hist.-urb. PKZ lub równorzędne (r. 1964)	Posiada studia hist.-urb. skrócone (r. 1964)	% miejsc posiadających studia hist.-urb.
białostockie	57	—	57	19	—	33%
bydgoskie	76	—	76	27	44	94%
gdańskie	23	—	23	6	—	26%
katowickie	77	20	57	13	—	23%
kieleckie	107	—	107	34	—	32%
koszalińskie	34	—	34	20	—	59%
krakowskie	83	19	64	11	—	13%
lubelskie	82	—	82	7	10	22%
łódzkie	87	5	82	13	7	23%
olsztyńskie	46	—	46	17	9	57%
opolskie	46	6	40	19	—	41%
poznańskie	153	8	145	59	32	60%
rzeszowskie	87	4	83	15	—	17%
szczecińskie	41	1	40	14	—	34%
warszawskie	112	—	112	16	4	18%
wrocławskie	102	—	102	34	55	83%
zielonogórskie	51	—	51	27	—	53%
	1264	63	1201	346	160	42%

Powyższa tabela uwidacznia znaczną nierównomierność w zasobie studiów historyczno-urbanistycznych.

Tabela przedstawia zestawienie, zawierające dane z 1964 r. W zestawieniu z woj. bydgoskim, wrocławskim, poznańskim niewspółmierne wydawały się liczby dotyczące woj. krakowskiego, lubelskiego czy warszawskiego, należy jednak uwzględnić, że po pierwsze w województwach tych ogólne zbiory materiałów dotyczących miast historycznych są stosunkowo bogatsze niż gdzie indziej, a po drugie, że w tych właśnie regionach pojęcia miasta historycznego, a miasta zabytkowego są praktycznie bardzo różne. O ile na terenie np. województwa wrocławskiego prawie we wszystkich miastach zachowało się nie tylko rozplanowanie historyczne, ale również zabytkowe kościoły, zamki, obwarowania, ratusze, a także charakterystyczny typ zabudowy mieszkalnej, nawet niezabytkowej, ale powtarzającej tradycyjną formę budownictwa

mieszczańskiego, o tyle na południowo-wschodnich obszarach Rzeczypospolitej wiele drewnianych miasteczek, zniszczonych klęskami wojennymi i żywiołowymi, zachowało do dzisiaj sieć ulic jako jedyne świadectwo układu historycznego. Wynika stąd potrzeba dokładniejszego sprecyzowania pojęcia zabytku urbanistyki w stosunku do tego rodzaju miejscowości, a — co za tym idzie — ustalenie potrzeby sporządzenia studiów monograficznych.

W Ośrodku Dokumentacji Zabytków przeprowadzono w oparciu o ewidencję (m.in. o zawarte w niej sugestie autorskie) próbę określenia dla jakich jeszcze miast historycznych powinny być wykonane studia monograficzne, a dla których są one na pewno potrzebne. Program zleceń ODZ na studia realizowany jest odtąd na tej podstawie. Praca nad ewidencją

ujawniła również dalsze problemy dotyczące studiów historyczno-urbanistycznych.

Po pierwsze — okazało się, że należałoby wykonać ok. 150 opracowań monograficznych dla tych miast, które ich nie mają, a bezspornie na nie zasługują. Do tej liczby dodać należy ok. 100 studiów, zwłaszcza wykonanych w latach 1953—56, które uległy dezaktualizacji i wymagają gruntownego przepracowania i uzupełnień. W sumie więc należałoby wykonać — w czasie możliwie najkrótszym — jeszcze ok. 250 studiów historyczno-urbanistycznych do planu ogólnego.

Po drugie — jak wykazała ewidencja, w wielu miastach na terenie cennych pod względem zabytkowym dzielnic względnie zespołów urbanistycznych przewiduje się poważne realizacje, które są obecnie przedmiotem projektów szczegółowych planów zagospodarowania. Dla ok. 100 miast, trzeba by więc opracować studia, zawężone do dzielnic, a nawet bloków zabudowy, ale o pogłębionej problematyce urbanistyczno-architektonicznej (przykładem mogą tu być studia bloków zabudowy miejskiej w Toruniu).

Po trzecie — jeżeli jakieś miasto nie zostanie objęte konserwatorską ochroną urbanistyczną nie znaczy to, że nie potrzebuje ono w ogóle studium. Studia historyczno-urbanistyczne bardzo często są pierwszym sygnałem dla poszukiwania cennych relikwów architektonicznych i archeologicznych. Dlatego należy zastrzec także możliwość wykonania studiów, związanych z badaniami archeologiczno-architektonicznymi w historycznych ośrodkach miejskich, szczególnie dla tych miast, które mając bogatą przeszłość historyczną, uległy wielkim zniszczeniom wojennym lub żywiołowym.

Jak wykazała ewidencja, faktyczne potrzeby terenowe stworzyły potrzebę elastycznego podejścia do sprawy studiów historyczno-urbanistycznych. Trzeba zaakceptować zasadę zróżnicowania zakresu i schematu studiów zależnie od potrzeb, nawet w sensie regionalnym. Rzecz jasna, nie wymaga dodatkowego podkreślenia fakt, iż opracowanie studiów historyczno-urbanistycznych nie skończy się z chwilą, gdy ostatecznie wytypowane miasto otrzyma takie opracowanie, że należy się liczyć z ciągłym rozszerzaniem i pogłębieniem tej problematyki, co determinuje ciągłość pracy badawczej. Ponadto robocze problemy studiów powinny być przedmiotem ożywionej wymiany poglądów i doświadczeń między konserwatorami i urbanistami. Praktycznie biorąc, studia nie spełniają bowiem w pełni zadania wytycznych konserwatorskich dla nowych realizacji na obszarze ośrodków historycznych. W związku z tym zagadnienie ściślejszego powiązania studiów z projektowaniem oraz sprawa nadzoru konserwatorsko-urbanistycznego również dojrzały do dyskusji i reformy i to w sensie ustawowym. Nawet najlepsze studia nie zastąpią wszakże bezpośredniej współpracy między konserwato-

rami i urbanistami-projektantami. Współpracę tę musi cechować ciągła dyskusja, nie tylko w sprawach doraźnych, ale również dotycząca problemów urbanistyczno-konserwatorskich, prowadzona stale w formie okresowych spotkań roboczych, na których konserwatorzy prezentowaliby w szerszym ujęciu wartości urbanistyki historycznej i postulaty ochrony, a architekci rozwiązania projektowe i realizacyjne na terenie zabytkowych ośrodków miejskich. Wydaje się, że wiele realizowanych już współczesnych budynków i zespołów na obszarach historycznych ośrodków miejskich jest poważnym argumentem przemawiającym za nagłą koniecznością znalezienia bardziej właściwych rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych na tych terenach, gdzie nowa forma musi współżyć z zachowaną formą historyczną. Stała współpraca konserwatora z projektantem powinna stać się szkołą wspólnych osiągnięć praktycznych.

Ewidencja wykazała również pilną potrzebę opracowania hierarchii zadań konserwatorskich w zakresie ochrony miast zabytkowych. Stan zachowania historycznych układów przestrzennych jest bardzo różny, ich siła emocjonalnego oddziaływania niejednakowa, a możliwości ingerencji ze strony służby konserwatorskiej często ograniczone. W tych warunkach należałoby dokładniej sprecyzować zasady polityki konserwatorskiej, nawet idąc na ustępstwa co do ochrony w sensie urbanistycznym tych ośrodków historycznych, w których dawny układ przestrzenny uległ daleko idącym zniekształceniom, aby tym skuteczniejszą opieką otoczyć bardziej wartościowe zespoły zabytkowe.

Na koniec należy zauważyć, że wielki wysiłek pracy autorskiej, organizacyjnej i nakładów finansowych, włożony w „ewidencję miast zabytkowych“ wyda w pełni owoce, jeżeli będzie ona dalej rozszerzana, jako zbiór pomocniczych materiałów konserwatorskich do zagadnień ewolucji przestrzennej historycznych ośrodków miejskich, np. zbiór materiałów kartograficznych i ikonograficznych, bibliograficznych itp. W tym zakresie Ośrodek Dokumentacji Zabytków powinien prace kontynuować i być centralą informacyjną dla poszczególnych urzędów konserwatorskich oraz placówek naukowych. Jak dotychczas „ewidencja“ została wykorzystana m.in. przez władze architektoniczne (duplikaty ewidencji zostały sporządzone dla Wojewódzkich Wydziałów Architektury) oraz jako materiał przeglądowy przez Pracownię Historii Urbanistyki Międzyuczelnianego Zakładu Podstawowych Problemów Architektury, Urbanistyki i Budownictwa. Rozszerzenie i pogłębianie zasobu informacji „ewidencji“ może w przyszłości stworzyć z niej poważny zbiór dokumentacji naukowej.

mgr inż. arch. Michał Witwicki
Międzyuczelniany Zakład Podstawowych Problemów Architektury, Urbanistyki i Budownictwa
Warszawa

LE RECENSEMENT DES CENTRES HISTORIQUES URBAINS

Au cours des années 1962—1963, sur la commande et sous la direction du Centre de Documentation des Monuments Historiques, un groupe d'historiens de l'urbanisme a procédé au recensement des „centres historiques urbains”.

Cet inventaire contient les principales informations concernant l'urbanisme et la conservation des monuments historiques; il se compose de dossiers particuliers contenant:

1. des informations d'ordre administratif,
2. des informations historiques telles que: les premières mentions, la date des franchises urbaines, la caractéristique succincte du développement de la ville au cours de l'histoire, de son agrandissement, des pertes subies, des principales réalisations architectoniques sur son terrain, les données démographiques,
3. une liste de monuments historiques avec des caractéristiques concises de chaque monument mentionné,
4. la caractéristique de l'aménagement spatial de la ville à l'heure actuelle faisant ressortir ses éléments historiques (notamment le plan, les aspects

dominant au cours de l'histoire, le lotissement du terrain, le site),

5. Le matériel iconographique: plan actuel à l'échelle 1:5000, reconstitution des plans et des vues historiques de la ville.

Le schéma de ces informations a été établi à base des expériences antérieures d'une étude analogue, réalisée par plusieurs conservateurs des voïevodies, en premier lieu par le conservateur de la voïevodie de Wrocław.

L'inventaire concerne au total 1200 villes et constitue un matériel utilisé pour la connaissance générale de l'état de conservation dans lequel se trouvent actuellement les centres urbains historiques en Pologne. En premier lieu, le recensement a permis d'établir les buts du service de conservation dans le domaine de la recherche scientifique concernant les villes historiques qui méritent une étude monographique particulière. D'autre part, l'„Inventaire” constitue sans conteste, un matériel accessoire de grande valeur pour l'ensemble de la politique de protection et de sauvegarde des sites urbains pourvus d'une valeur historique.

MARIA ERDMAN-PRZEŁOMCOWA

BADANIA I KONSERWACJA POLICHROMII NA ŚCIANIE TĘCZOWEJ KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W PŁOSKINI

W 1965 r. przystąpiono do konserwacji barokowego malowidła ściennego na łuku tęczowym wschodniej ściany kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Katarzyny w Płoskini (pow. Braniewo). W trakcie robót konserwatorskich odkryto pod warstwą malowidła barokowego dwie warstwy wcześniejszych polichromii — renesansowej i gotyckiej. Niestety, z powodu braku funduszy nie można było dokonać przeniesienia malowidła barokowego i renesansowego i odsłonić całości kompozycji gotyckiej.

¹ Dr Dittrich, *Beiträge zur Baugeschichte der ermlandischen Kirchen. Die Kirche von Plastwich*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, IX (1887—1890), s. 184—191, podaje, że w przywileju (Codex diplomaticus Warmiensesis I, s. 193, 216, 233), jest wzmianka o nadaniu przywileju — cztery łany zastrzeżone jako dotacja dla kościoła, datowana w 1305 r. Widocznie wkrótce wybudowano tam kościół, skoro wzmianka jednego z proboszczów (Johannes de Plassvig) w 1346 r. stwierdza jego istnienie. Czy jest to obecny kościół pozostaje nie wyjaśnione, gdyż sądząc według stylu, może on należeć równie dobrze do w. XV, jak i do ostatnich lat XIV ...; A. Boetticher, *Die Bau- und Kunstdenkmäler in Ermland*, Königsberg 1894, s. 200—202: Katolicki kościół parafialny w Płoskini ... Pod wezwaniem św.

Dokonano więc jedynie licznych odkrywek (w płaszczyznach neutralnych malowidła barokowego — tło) oraz przeprowadzono badania kolejnych warstw malatury i oddzielających je pobiał.

Historia i opis budowli. Budowę kościoła w Płoskini należy datować na wiek XIV¹. Pierwsza wzmianka o kościele pochodzi z 1346 r. Kościół był w swym pierwotnym założeniu jednonawowy, orientowany, na planie prostokątnym bez prezbiterium. Posiadał wy-

Katarzyny. Proboszcz Jan występuje dopiero w r. 1346. Kościół zbudowano w XIV w.; G. Dehio, E. Gall, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Deutschordensland Preussen*, München — Berlin 1952, s. 191: Kościół parafialny, katolicki. W nadaniu praw 1305 dotacja, w 1346 wymieniony proboszcz. Budowla z cegieł ok. 1340—1360 bez prezbiterium i skarp, ... Do 1/3 wątek wendyjski, ponad nim wątek gotycki ... Archiwalia 1850—1860. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie. Zespół Archiwalny: Akta Prowincjonalnego Konserwatora Zabytków Sztuki i Historii w Prusach Wschodnich. Sygn.: A. P. O. XLII. J. 2. Braunsberg, Generalia. L. nr. 19 Plastwich s. 124—135. S. 124: Historia kościoła nie jest znana, ponieważ archiwum parafialne spłonęło w pożarze wsi 14 maja 1800 ...